

معنویت در خانواده؛ ضرورت‌ها و راهکارها

اعظم نوری*

اشاره

خانواده، به‌عنوان رکن بنیادین جامعه انسانی، نقش مهمی در سلامت اجتماع بشری دارد و نهاد خانواده همواره محمل فرهنگ‌های گوناگون و یا محل آغاز حرکت‌های بزرگ علمی، سیاسی و فرهنگی بوده است؛ بنابراین بدون توجه به آن هرگز نمی‌توان به سلامت روحی و کمالی فرد یا جامعه انسانی اندیشید.

با وجود این اصل روشن، خانواده امروزی به‌تبع فرهنگ جهانی‌سازی، آماج نفوذ و گسترش فرهنگ مادی‌گرایانه جهان غرب قرار گرفته است؛ فرهنگی که می‌کوشد هر روز آن را به نام تمدن، از دین و معنویت دور کند؛ چراکه تمدن غربی بر اساس انسان‌محوری و دنیاگرایی است و همواره خود را از ارتباط با آفریننده جهان و معنویت و اخلاق بی‌نیاز می‌بیند و اجرای قوانین الهی را در جوامع برنمی‌تابد.

ازاین‌رو بحث معنویت در خانواده تلاش ویژه‌ای را می‌طلبد، تا بتوان به این وسیله، بر کمال و تعالی خانواده و در ادامه، کمال و سالم‌سازی جامعه و افراد آن

* کارشناس ارشد رشته تفسیر، پژوهشگر مطالعات زنان و خانواده جامعه‌الزهراء (ع).

افزود. همان طور که در بیانات رهبر معظّم انقلاب آمده است: «همه ارزش های معنوی را می توان از درون کانون گرم خانواده بیرون کشید و معنویات را در سطح جامعه گستراند».^۱

نوشتار پیش رو، به تبیین راهکارهای گسترش معنویت در خانواده معاصر می پردازد.

معنویت و ویژگی های آن

در تعریف معنویت آمده است: احساس بامعنا بودن جهان هستی، حیات انسان و رابطه انسان و جهان به گونه ای که بتوان تفسیری معنوی از جهان ارائه کرد؛ زیرا هستی زمانی بامعناست که تحت سیطره قدرتی مطلق و بی کران اداره شود و انسان در دامن این هستی، از جایگاهی رفیع و ارزشمند برخوردار باشد و وجهی مشترک میان خود و هستی بیابد.^۲

مهم ترین ویژگی های معنویت، باور به وجود خداوند سبحان، اعتقاد به معاد و تسلیم در برابر فرامین الهی است. اگر این امور در میان اعضای خانواده وجود داشته باشد، می توان فضای آن خانواده را معنوی و روحانی دانست.

راهکارهای گسترش معنویت در خانواده

بهترین راهکارهایی که زمینه ایجاد فضای معنوی و حاکمیت دین در رفتار و اعتقادات اعضای خانواده را فراهم می نماید، عبارت اند از:

۱. تشکیل خانواده بر مبنای اخلاق و معنویت

بر اساس تعالیم اسلامی، ایمان و داشتن باورهای دینی، مهم ترین معیار در

۱. سخنرانی رهبر معظّم انقلاب، ۱۳۸۴/۳/۲۵.

۲. جوادی آملی، تفسیر موضوعی قرآن، ج ۱، ص ۲۳۵.

انتخاب همسر محسوب می‌شود. این شرط، یک ملاک مطلق است؛ زیرا اگر فردی فاقد ایمان و اعتقادات دینی باشد، هرچند از ویژگی‌های دیگری مانند زیبایی، اصالت خانوادگی، ثروت یا تحصیلات برخوردار باشد، همسر مناسبی نیست. قرآن کریم فرموده: «وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَنَّ وَلَا مَآءٌ مِّنْهُ حَتَّىٰ مِنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَا أُعْجِبَتْكُمْ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا وَلَعَبُدْ مُّؤْمِنٌ حَتَّىٰ مِنْ مُّشْرِكٍ وَلَا أُعْجِبَكُمْ»^۱ و با زنان مشرک ازدواج نکنید؛ تا زمانی که ایمان بیاورند. قطعاً کنیز باایمان، از زن آزاد مشرک، بهتر است؛ هرچند [زیبایی، مال و موقعیت او] شما را خوش آید و زنان باایمان را به ازدواج مردان مشرک درنیاورید؛ تا زمانی که ایمان آورند. مسلماً برده باایمان، از مرد آزاد مشرک، بهتر است؛ هرچند [زیبایی، مال و موقعیت او] شما را خوش آید».

بر اساس مضمون آیه، ازدواج با فرد غیردین‌دار، انسان را از سعادت اخروی باز می‌دارد؛ زیرا ایمان و باورهای دینی، به‌عنوان نگرش اصلی و محوری، بر تمام ابعاد و شخصیت افراد اثرگذار است و دیدگاه‌های او را نسبت به شغل، ازدواج، تحصیل و حتی اموری مانند نوع تفریح و نوع علاقه و گرایش تحت تأثیر قرار می‌دهد.

۲. انجام واجبات دینی و ترک محرمات

از جمله مهم‌ترین راهکارها در زمینه توجه به امور معنوی خانواده، انجام واجبات دینی و پرهیز از محرمات است؛ هم در عرصه خانواده و هم در محیط جامعه. برای مثال، یکی از واجبات دینی به‌دست‌آوردن رزق حلال و پرداخت خمس و زکات است که به تعبیر روایات، تأثیر مستقیمی بر هدایت یا ضلالت فرزندان

دارد. در سوره مؤمنون آمده است: «يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوَا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا؛^۱ ای فرستادگان! از غذاهای پاک بخورید و عمل صالح انجام دهید». با توجه به ترتیب دو جمله «از غذاهای پاکیزه بخورید» و «عمل صالح انجام دهید»، می‌توان گفت که غذای حلال، زمینه را برای انجام اعمال صالح فراهم می‌کند. در مورد واجبات عبادی مانند نماز و روزه نیز به‌وضوح دیده می‌شود که در خانواده‌هایی که انجام این فرایض جایگاه خاص خود را دارد، به‌خودی‌خود، گرایش اعضا به امور معنوی بیشتر است و احتمال گرایش فرزندان نیز به گناه، کمتر است.

بنابراین، نمی‌توان انتظار داشت هنگامی که گناهایی نظیر استفاده از مال حرام، توجه غیر مشروع به مسائل جنسی و بی‌توجهی به انجام واجبات و ترک محرمات در خانواده وجود دارد، فضای خانواده نیز توأم با معنویت و یاد خدا باشد.

در برخی روایات به تأثیر گناه در کاهش امور معنوی اشاره شده است. در روایتی آمده، شخصی از امیر مؤمنان، امام علی علیه السلام سؤال کرد: چرا من از شب‌خیزی و خواندن نافله سحر محروم هستم؟ حضرت فرمود: «أَنْتَ رَجُلٌ قَدْ قَيَّدَتْكَ ذُنُوبُكَ؛^۲ تو مردی هستی که گناهانت، دست‌وپایت را به غل و زنجیر بسته‌اند».

امام صادق علیه السلام نیز فرموده است: «إِنَّ الرَّجُلَ يَدْنِبُ الدَّنْبَ فَيَحْرُمُ صَلَاةَ اللَّيْلِ وَإِنَّ الْعَمَلَ السَّيِّئَ أَسْرَعُ فِي صَاحِبِهِ مِنَ السَّكِينِ فِي اللَّحْمِ؛^۳ کسی که مرتکب گناهی شود، از نماز شب محروم می‌گردد و به‌درستی که نفوذ اثر کار ناپسند در انجام‌دهنده آن، از نفوذ چاقو در گوشت سریع‌تر است».

۱. مؤمنون: ۵۱.

۲. کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۴۵۰.

۳. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۲۷۱.

گاهی اعضای خانواده در انجام برخی واجبات دینی مانند نماز یا ادای فریضه خمس کاهلی می‌کنند که رفته‌رفته این مسئله به صورت امری عادی درمی‌آید و چه بسا به ترک این واجبات بینجامد.

مهم‌ترین راهکاری که در این زمینه وجود دارد، این است که والدین یا هریک از اعضای خانواده، تلاش کنند علاوه بر رعایت تقوا در خود، زمینه اجتناب از گناه و انجام واجبات را در دیگر اعضای خانواده نیز فراهم نمایند. به‌عنوان مثال، خودداری از آمدوشد با افرادی که به واجبات عمل نمی‌کنند و معاشرت با خویشاوندان و دوستانی که به امور شرعی و معنوی پایبندی بیشتری دارند، از طرف والدین می‌تواند تا حد بسیاری اعضای خانواده را از انجام گناهان دور سازد و یا آن‌ها را به سوی امور معنوی بکشانند. همان‌طور که دوستان معتاد زمینه‌ساز گرایش جوانان به اعتیاد هستند، به‌یقین افرادی که در جلسه‌های دعا و مجالس دینی مساجد شرکت می‌کنند، می‌توانند دوستان خود را نیز با خویشستن همراه کنند. همچنین، بیشتر جوانانی که در مراسم مذهبی شرکت دارند، کسانی هستند که در کودکی با خانواده خویش در این مجالس حضور داشته‌اند.

۳. معرفی الگوهای معنوی و اخلاقی

یکی از اصول مهم روان‌شناسی تربیتی، وجود الگوهای مناسب است. دستگاه آفرینش نیز با توجه به نیازهای انسان در مسیر کمال‌یابی، حس تقلید و همانندگرایی را در وجود بشر قرار داده است. برای مثال، کودکان به‌طور ناخودآگاه، برای پُر کردن خلأ ذهنی خود، از بزرگ‌ترها تقلید می‌کنند و از آنچه در محیط زندگی رخ می‌دهد، تأثیر می‌پذیرند.^۱

زندگی بزرگان اسلام، مانند رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و ائمه عَلَيْهِمُ السَّلَام که همواره رفتار و منشی

۱. صانع، نقش الگوسازی در رشد و سقوط انسان، ص ۱۱.

الهی داشتند، الگویی مناسب برای کسانی است که می‌خواهند خانواده‌ای موفق و سعادت‌مند و توأم با آرامش داشته باشند.

گاهی والدین یا یکی از همسران، در مواجهه با تنش‌ها و مشکلاتی که در خصوص اعضای خانواده به وجود می‌آید، عنان اختیار از کف می‌دهند؛ درحالی‌که معصومان علیهم‌السلام در زندگی خود با حفظ قواعد دینی، همواره با رفق و مدارا با خطاهای دیگران مواجه می‌شدند. امام سجاد علیه‌السلام گذشت از خطای همسر را یکی از حقوق وی عنوان کرده، می‌فرماید: «أَمَّا حَقُّ الزَّوْجَةِ فَإِنَّ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ جَعَلَهَا لَكَ سَكَنًا وَأُنْسًا... إِذَا جَهِلَتْ عَفَوْتَ عَنْهَا؛^۱ حَقُّ زَنْ بَرِّ تُوَّانَ اسْتِ كِه بَدَانِي خَدَاوَنْد اَوْرَا بَرَاي تُو مَایَه اُنْس و اَرَامَش قَرَار دَاد... هَنگَامِي كِه اَز سَر نَادَانِي مَرْتَكَب خَطَا شُد، اَوْرَا عَفُو نَمَایِي».

الگوگیری از سیره معصومان علیهم‌السلام بسیاری از تنش‌ها را از بین می‌برد و به اجرای احکام و قواعد اخلاقی اسلام می‌انجامد و موجب بروز گرایش بیشتر به مسائل دینی می‌گردد. همچنین، فرزندان بیش از آنکه به واسطه گفتار و دستورات والدین به امور معنوی سوق پیدا کنند، از مشاهده رفتارهای آنان آموزش می‌بینند.

رهبر معظم انقلاب فرموده است: «آنچه که آن وقت (دوران نوجوانی) برای من مطرح بود و عملاً وجود داشت، این بود که اهل دعا و ذکر و دعاهای مأثور و اعمالی که وارد شده بود، بودم؛ مثلاً یادم است هنوز بالغ نبودم که اعمال روز عرفه را به‌جا آوردم... آن وقت، من یادم است که با مادرم - چون مادرم هم خیلی اهل دعا و توجه و اعمال مستحبی بود - می‌رفتیم یک گوشه حیاط که سایه بود، منزل ما حیاط کوچکی داشت، آنجا فرش پهن می‌کردیم، چون مستحب است که زیر آسمان باشد، هوا گرم بود... روزها نسبتاً بلند بود. در آن سایه می‌نشستیم

۱. شیخ حرّ عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱۵، ص ۱۷۴.

و ساعت‌های متمادی، اعمال روز عرفه را انجام می‌دادیم. هم دعا داشت، هم ذکر و هم نماز. مادرم می‌خواند، من و بعضی از برادر و خواهرها هم بودند، می‌خواندیم. دوره جوانی و نوجوانی من، این‌گونه بود؛ دوره اُنس با معنویات و با دعا و نیایش».^۱

۴. برداشت صحیح از دین

شاید بتوان از جمله علل دین‌گریزی، به‌ویژه نسل جوان را، نگرش غلطی دانست که در زمینه دنیاگریزی و عدم توجه به جنبه‌های مادی زندگی انسانی، برای آن‌ها ایجاد شده است. برخی افراد متدین، به‌اشتباه، ترک دنیا و عزلت‌گزینی را موجب رشد و تعالی خود و دیگران می‌دانند؛ درحالی‌که انسان، آمیخته‌ای از معنویت و مادیت است و تأمین نیازهای مادی و توجه به تفریحات سالم در کنار نیازهای معنوی و انجام فرایض دینی، از نیازهای ضروری آدمی است. به‌عنوان مثال، رعایت زیبایی ظاهری و آراستگی، امری است که بسیار مورد توجه پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و ائمه اطهار عَلَيْهِمُ السَّلَام بوده است؛ چنان‌که در روایت آمده است، پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای بوی خوش (عطر)، بیش از خوراک هزینه می‌کرد.^۲

باوجوداین، برخی والدین به دلیل عدم درک صحیح از دین، آراستگی ظاهری جوانان را که در سنین خاصی به اوج خود می‌رسد، نمی‌پسندند و گاه درگیری‌هایی میان آن‌ها در این زمینه به وجود می‌آید؛ درحالی‌که در سیره ائمه عَلَيْهِمُ السَّلَام توجه به خواست‌ها و تمایلات جوانی مورد توجه بوده است؛ مثلاً امام علی عَلَيْهِ السَّلَام از میان دو لباس، یکی از آن‌ها که برازنده‌تر و بهتر بود، به غلامش قنبر

۱. سخنرانی رهبر معظم انقلاب، ۱۳۷۶/۱۱/۴.

۲. کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۵۱۲.

بخشید و جامه دیگر را برای خود برداشت و فرمود: «تو جوانی و این لباس نو، برای تو زینده‌تر است».^۱

قرآن کریم نیز با توجه به نیاز انسان به برخی زیبایی‌ها و امور مادی، شماری از نعمت‌های بهشتی را که سازگار با طبع آدمی است، این‌گونه یاد می‌کند: «ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهُيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ»^۲ [به آن‌ها خطاب می‌شود: شما و همسرانتان در نهایت شادمانی وارد بهشت شوید. [این در حالی است که] ظرف‌ها [ای غذا] و جام‌های طلائی [شراب طهور] را گرداگرد آن‌ها می‌گردانند و در آن [بهشت] آنچه دل‌ها می‌خواهد و چشم‌ها از آن لذت می‌برد، موجود است و شما همیشه در آن خواهید ماند].

استاد شهید مطهری نمونه خوبی را ذکر می‌کند:

«یک وقتی یک داستان خارجی در مجله‌ای خواندم. نوشته بود دختری خیلی مذهبی بود. یکی از شاهزادگان، عاشق و علاقه‌مند این دختر بود، ولی مرد شهوتران و عیاشی بود و می‌خواست او را در دام خودش بیندازد و این دختر روی آن عفت و نجابتی که داشت و اینکه پایبند اصول دیانت بود، هیچ تسلیم این آقا نمی‌شد. هر وسیله‌ای برانگیخت که او را گول بزند، نشد که نشد. دیگر تقریباً مأیوس شده بود. گذشت، یک روز دید کسی از طرف این دختر پیغامی آورد و خلاصه او آمادگی خود را برای اینکه باهم باشند و مدتی خوش باشند، اعلام کرد. شاهزاده تعجب کرد. رفت سراغ او، دید بله آماده است. در زمینه این قضیه تحقیق کرد که این دختر که آن مقدار به نجابت و عفت خودش پایبند بود،

۱. ابن‌شهر آشوب، المناقب، ج ۱، ص ۳۶۶.

۲. زخرف: ۷۰ و ۷۱.

چگونه يك دفعه رو آورد به عیاشی و فسق و فجور؟ معلوم شد قضیه از این قرار بوده که يك آقای كشیش بعد از اینکه احساس می‌کند که این دختر يك روح مذهبی دارد، به خیال خودش برای اینکه او را مذهبی‌تر کند، روزی از این دختر وقت می‌گیرد و می‌آید سراغ او. می‌گوید: من برای تو هدیه‌ای آورده‌ام. ظرفی بوده و روی آن حوله‌ای قرار داشته است. هدیه را جلوی او می‌گذارد و حوله را برمی‌دارد تا آن را نشان بدهد. يك وقت آن دختر می‌بیند يك کله مرده از قبرستان آورده. تا چشمش می‌افتد، تکان می‌خورد، می‌گوید: این چیست؟ می‌گوید: این را آوردم تا شما درباره‌اش فکر و مطالعه کنید، ببینید دنیا چقدر بی‌وفاست.

آن‌چنان نفرتی در دل این دختر به وجود آورد که نه تنها اثر موعظه‌ای نبخشید، بلکه از آن وقت فکر کرد، گفت: من به عکسش عمل می‌کنم؛ دنیایی که عاقبتش این است، این چهار روز عمر را اساساً چرا به این اوضاع بگذرانیم؟ به‌سوی عیاشی کشیده شد.^۱

۵. پرهیز از برداشت‌های انحرافی از معنویت

عده‌ای برداشت‌های ناصحیحی از سبک زندگی اسلامی و معنوی دارند. برای مثال، ممکن است برخی زنان به مسئله حجاب و عدم اختلاط با نامحرمان، توجه چندانی نداشته باشند؛ در عین حال علاقه‌مند به دادن نذری و یا حضور در مراسم مذهبی باشند. این نوع رفتارها، نتیجه شناخت ناکافی و غیرصحیح از سبک زندگی دینی یا به دلیل نداشتن اطلاعات و آموزش‌های کافی است. روشن است که چنین والدینی نمی‌توانند ارزش‌های اسلامی را به فرزندان خود منتقل

۱. مطهری، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۱۷، ص ۲۵۱.

کنند.

گاهی نیز دین‌داری در میان اعضای خانواده، به صورت فصلی است؛ مثلاً هنگام مواجهه با مشکلات یا در ماه رمضان یا محرم، به معنویات توجه می‌کنند و در دیگر ایام، خود را بی‌نیاز از امور معنوی می‌بینند. قرآن کریم در این باره فرموده: «وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرِّ مَسَّهُ»^۱ هنگامی که به انسان زیان [و ناراحتی] رسد، ما را درحالی که به پهلو خوابیده، یا نشسته یا ایستاده است، می‌خواند، اما هنگامی که ناراحتی را از او برطرف ساختیم، چنان می‌رود که گویی هرگز ما را برای حل مشکلی که به او رسیده بود، نخوانده است».

بنابراین، بهتر است افراد خانواده سلايق شخصی و گاه اعتقادات غلط خود را در برخوردها و تعاملات با دیگران، به دین نسبت ندهند و تا آنجا که ممکن است، به وسیله منابع اصیل اسلامی و هدایت علمای آگاه، شناخت و بصیرت خود و فرزندان‌شان را نسبت به امور دینی بالا ببرند.

در روایتی از رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آمده است: «إِنَّ هَذَا الدِّينَ مَتِينٌ فَأَوْغِلُوا فِيهِ بِرَفْقٍ وَ لَا تُكْرَهُوا عِبَادَةَ اللَّهِ إِلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ فَتَكُونُوا كَالزَّكَاكِبِ الْمُتَنَبِّتِ الَّذِي لَا سَفْرًا قَطَعَ وَلَا ظَهْرًا أَبْتَقَىٰ»^۲؛ این دین محکم و متین است؛ پس با ملایمت در آن درآیید و عبادت خدا را به بندگان خدا با کراهت تحمیل نکنید تا مانند سوار در مانده‌ای باشید که نه مسافت پیموده و نه مرکبی به‌جا گذاشته است (به سبب زیادی سرعت، مرکبش در میان راه از رفتن بازمانده و خودش هم به مقصد نرسیده است).

۱. یونس: ۱۲.

۲. مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۱، ص ۲۱۲.

افراط در هر مسئله‌ای به‌ویژه در عبادات و انجام امور دینی، علاوه بر فرد افراط‌کننده، برای ناظران نیز زیان‌آور است؛ زیرا نگرش منفی نسبت به عبادت و سبک‌زندگی آن فرد ایجاد می‌کند، آن‌ها را از گرایش به مذهب و تکالیف دینی بازمی‌دارد. با این کار آن‌ها گمان می‌برند که مسلمانی و بندگی خدا، تنها با دست کشیدن از هر نوع کار و آسایش و لذت‌های دنیوی امکان‌پذیر است. رفتار فرد افراطی نیز قابل دوام نیست و وی دیر یا زود خسته می‌شود و حالت کسالت به وی دست می‌دهد.

رهرو آن نیست که گه تند و گهی خسته رود

رهرو آنست که آهسته و پیوسته رود

۶. قناعت‌گرایی

خانواده از لحاظ اقتصادی، دارای نیازهای متعددی است که بعضی از آن‌ها مانند خوراک، پوشاک و مسکن از نیازهای اولیه محسوب می‌شود و برخی دیگر هم نیازهای ثانویه است که بدون آن‌ها نیز گذران زندگی امکان‌پذیر است؛ وسایلی مانند مبل، لباس و پرده‌های گران‌قیمت.

متأسفانه، امروزه به دلیل رواج تجملات و عرضه کالاهای جدید و گران‌قیمت، میان برخی خانواده‌ها مسابقه‌ای در مسیر تجمل‌گرایی ایجاد شده است؛ مانند خرید لوازمی که فقط جنبه تزیینی دارند و انگیزه خرید آن‌ها نیز تنها رقابت با دیگران و چشم‌وهم‌چشمی است. بیشتر مردم، در طبقه مرفه جامعه قرار ندارند و نمی‌توانند در این روش زندگی، میان دخل و خرجشان تعادل ایجاد کنند؛ بنابراین ممکن است برخی برای درآمد بیشتر، به گناہانی مانند دزدی و اختلاس و رشوه دچار شوند که به‌خودی‌خود، لقمه حرام زمینه‌ساز حذف معنویت و اعتقادات دینی از زندگی آن‌ها خواهد بود. عده‌ای نیز با فشار اقتصادی مواجه شده و دچار

استرس و افسردگی خواهند شد.

خانواده می‌تواند با میانه‌روی و اعتدال، علاوه بر اینکه با خاطری آسوده نیازهای اولیه خویش را تأمین می‌کند، آینده‌نگری و پس‌انداز نیز داشته باشد و خود را از مسابقه تجمل‌گرایی کنار بکشد. این روش، «قناعت» نام دارد؛ یعنی رعایت اعتدال در مخارج و راضی بودن به آنچه خدا برای انسان مقدر نموده است؛ پس قناعت و ساده‌زیستی، امری است که از درون، فرد را به بی‌اعتنایی به مظاهر دنیوی فرامی‌خواند و شخص در پرتو آرامش روحی ایجادشده می‌تواند بیشتر و بهتر به مسائل معنوی بپردازد.

۷. مدیریت رسانه‌ها

«رسانه» در لغت، به معنا رساندن است که امروزه مهم‌ترین و قدرتمندترین وسیله انتقال فرهنگ‌ها و افکار گوناگون به شمار می‌رود و شامل ابزارهایی همچون روزنامه‌ها، مجلات، رادیو، تلویزیون، ماهواره، اینترنت، سی‌دی‌ها، ویدئو و مانند آن می‌باشد. این رسانه‌ها با اندک‌هزینه‌ای می‌توانند در همه‌جا حضور داشته باشند. با این شرایط، در صورت عدم مدیریت صحیح در استفاده از آن‌ها، کاربران رسانه تحت تأثیر افکار، عقاید و سبک زندگی معرفی شده از این طریق، قرار می‌گیرند؛ حتی گاهی دیده می‌شود که همین رسانه‌ها تربیت نسلی را بر عهده می‌گیرند. به‌عنوان مثال، دیدن یک فیلم یا مطالعه یک کتاب، می‌تواند عقیده و نگرش جوانان یا نوجوانان را نسبت به اخلاق دینی و شرایط زندگی دگرگون نماید. در واقع، در صورت عدم کنترل بر زمان استفاده و انتخاب نوع رسانه، به‌گونه‌ای فرهنگ حاکم بر خانواده را تغییر داده‌ایم.

در مورد برخی رسانه‌ها مانند ماهواره، گفتنی است که در جامعه ایران با وجود هجمه‌های فرهنگی فراوان از سوی دشمنان، این رسانه بیشتر به‌عنوان ابزاری بر

ضد ارزش‌های دینی و اسلامی حضور دارد. از سال ۲۰۰۵م به بعد، موج گسترده‌ای برای راه‌اندازی شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان ایجاد شد و در پی آن، ده‌ها شبکه فیلم و سریال‌های جذاب، مد و لباس، برنامه‌های تلویزیونی موسیقی و هرزه‌نگاری، با هدف اثرگذاری بر مناسبات فرهنگی و اجتماعی جامعه ایران به راه افتاد.^۱

برخی از اهداف این برنامه‌ها که مخاطب اصلی آن خانواده‌ها هستند، عبارت است از: ترویج خشونت، آسان‌سازی روابط دختر و پسر، ترویج آزادی‌های جنسی، راحت جلوه دادن طلاق و شیرین نشان‌دادن زندگی پس از طلاق، عادی‌سازی خیانت همسران،^۲ بی‌بندوباری و نوشیدن مشروبات الکلی. همه این امور، به معنای حذف دین و معنویت از عرصه زندگی است. همچنین، تغییر در سبک‌های زندگانی به‌ویژه حجاب، از مهم‌ترین اهداف این نوع برنامه‌های ماهواره‌ای به شمار می‌رود.^۳

استفاده از پایگاه‌های اینترنتی، امروزه به یکی از مهم‌ترین سرگرمی‌ها یا نیازمندی‌های افراد جامعه تبدیل شده است، البته اموری مانند ایجاد دولت الکترونیک و دسترسی به اطلاعات پژوهشی، از جمله آثار ارزشمند این پدیده است، اما در کنار آن، اینترنت توانسته است سبک زندگی بسیاری از افراد را به شکل منفی تغییر دهد؛ زیرا دسترسی به مسائل غیراخلاقی، دوستی‌های اینترنتی و اشاعه برخی مفاسد اجتماعی نیز از پیامدهای اینترنت بوده است. یکی از مطالعات در مورد مسائل غیراخلاقی در چت روم‌ها نشان داد بیشتر کسانی که

۱. شفیعی سروستانی، زن؛ نظام سلطه و رسانه‌ها، ص ۱۳۵.

۲. شفیعی سروستانی، زن؛ نظام سلطه و رسانه‌ها، ص ۱۴۰.

۳. کاوند، «مطالعه کیفی نحوه دریافت شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان»، رساله کارشناسی ارشد، ص ۱۹.

با آن‌ها مصاحبه شده بود، هنگام چت به مسائل جنسی و بحث درباره آن می‌پردازند.^۱

متأسفانه، بسیاری از خانواده‌های امروزی، نظارت خاصی در مورد استفاده فرزندان و جوانان خود از اینترنت و ورود به پایگاه‌های مختلف ندارند. در این شرایط، در حقیقت، والدین با قرار دادن امکانات مختلف برای فرزندان و عدم نظارت کافی، خود موجبات انحراف آن‌ها را فراهم می‌سازند.

شایان‌ذکر است با توجه به شرایط زمان، هرگز نمی‌توان رسانه‌ها و اینترنت را از زندگی حذف نمود، اما والدین با به‌دست آوردن آگاهی‌های لازم، می‌توانند استفاده خود و فرزندان را از این رسانه‌ها مدیریت نموده، مانع از آثار مخرب آن در زندگی شوند. به‌عنوان مثال، نرم‌افزارهایی وجود دارد که والدین با نصب آن‌ها بر روی گوشی و رایانه می‌توانند ورود فرزندان خویش را به فضاهای مختلف مجازی به‌راحتی کنترل کنند.

در یک جمع‌بندی کلی، می‌توان گفت که راهکارهای یادشده، از مهم‌ترین اموری است که موجب ایجاد دوام فضای معنوی در خانواده خواهد شد، اما برای ایجاد سبک زندگی دینی و احساس حضور خداوند متعال در لحظه‌لحظه حیات، اموری دیگر مانند داشتن اخلاق نیک، مدارا با مردم، رعایت حقوق همسایگان و اقوام، احترام به حقوق مسلمانان، مناسب‌سازی فضای تحصیلی و پرورشی فرزندان، و نیز نظارت مستقیم بر مکان تحصیل و تفریح آنان، بسیار مهم و ضروری است.

۱. ربیعی و رضانیان، آسیب‌شناسی اینترنت و بحران اخلاقی در جوامع معاصر، ص ۶۷.